

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.015.31:316. 346.2 «XIX»

DOI: 10:25128/2415-3605.17.3. 1

ВОЛОДИМИР КРАВЕЦЬ

kravets@tnpu.edu.ua
доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ПРОБЛЕМИ СЕКСУАЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

Показано становлення вітчизняної сексуальної педагогіки у ХХ столітті. Розглянуто труднощі в розумінні терміна «сексуальна педагогіка». Узагальнено сексуальний педагогічний дискурс у вказаний період. Проаналізовано ідеї основних напрямків сексуальної соціалізації учнів в 1920-30-і роки. Вказано на причини, які гальмували розвиток сексуальної педагогіки і вирішення проблем сексуальної соціалізації учнівської молоді у 1970-80-і роки, при цьому особливий акцент зроблено на впливі тотальної ідеологізації радянського суспільства на сексуальну соціалізацію молоді. Проаналізовано внесок П. Блонського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших видатних педагогів у розвиток вітчизняної сексуальної педагогіки. Показано невдалі спроби запровадження навчального курсу «Етика та психологія сімейного життя» в радянській школі. Накреслено перспективи розвитку сексуальної педагогіки в незалежній Україні.

Ключові слова: секс, сексуальна педагогіка, сексуальна соціалізація, сексуальна освіта, статево виховання, сублимація.

ВЛАДИМИР КРАВЕЦЬ

kravets@tnpu.edu.ua
доктор педагогических наук, профессор,
академик НАПН Украины

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка
Тернополь, ул. Максима Кривоноса, 2

ПРОБЛЕМЫ СЕКСУАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ УЧЕНИКОВ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ ХХ ВЕКА

Показано становление отечественной сексуальной педагогике в ХХ веке. Указаны трудности в понимании понятия «сексуальная педагогика». Обобщен опыт педагогического сексуального дискурса в указанный период. Рассмотрены и проанализированы идеи основных направлений сексуальной социализации учеников в 1920–30-е годы. Указаны причины, которые препятствовали развитию сексуальной педагогике и решению проблем сексуальной социализации учащейся молодежи в 1970–80-х годах. Особый акцент сделан на влиянии тотальной идеологизации советского общества на сексуальную социализацию учащихся. Проанализирован вклад П. Блонского, А. Макаренко, В. Сухомлинского и других выдающихся педагогов в развитие отечественной сексуальной педагогике. Показаны неудачные попытки внедрения учебного курса «Этика и психология семейной жизни» в советской школе. Отмечены перспективы развития сексуальной педагогике в независимой Украине.

Ключевые слова: секс, сексуальная педагогика, сексуальная социализация, сексуальное просвещение, половое воспитание, сублимация.

THE PROBLEM OF SEXUAL SOCIALIZATION OF PUPILS IN THE NATIONAL PEDAGOGICS OF THE 20TH CENTURY

In the article the analysis of the national sexual pedagogics formation is done, the difficulties of understanding the term "sexual pedagogics" are shown; sexual pedagogical discourse of the 20th century is generalized. The ideas of the main trends of sexual socialization of the 1920-30's are analyzed; the causes which restrained sexual pedagogics development in 1970-80's are pointed out. In the article the different trends of sexual socialization development are presented, in particular a gender education, sexual education and sexual culture formation. The main problems of national sexual-pedagogical discourse are pointed out: the age in which the gender education and sexual awareness should start was grounded and also the main sources of social socialization were defined, its content and process were analyzed. The main concepts of sexual socialization were analyzed. The main stress was made on the influence of total ideologization of soviet society on sexual socialization of the school youth. The contribution of the prominent pedagogues P. Blonskyi, A. Makarenko, V. Suhomlynskyi and others into the development of the national sexual pedagogics was analyzed. The unsuccessful attempts to implement the course of "Ethics and Pedagogics of Sexual Life" into a soviet school were shown. The perspectives of the development of sexual pedagogics in independent Ukraine were sketched.

Keywords: sex, sexual pedagogics, sexual socialization, sexual education, sublimation.

Ставлення до дитячої сексуальності, а отже, й до сексуальної соціалізації – одна з найскладніших проблем, яку ХХ ст. залишило нам у спадщину. Нині ніхто не вважає, що такою природною і фундаментальною функцією, як статевая, можна управляти, тримаючи дітей у темноті і неучтві. Статеве виховання, сексуальна просвіта, формування сексуальної культури – це різні напрямки сексуальної соціалізації.

Статеве виховання і сексуальна просвіта з труднощами пробивають собі дорогу в українському суспільстві. А стосовно формування сексуальної культури, то тут взагалі справжня цілина. Не випадково про актуальність дослідження сексуальної соціалізації сьогодні пишуть дуже багато. З метою успішного вирішення цієї проблеми на сучасному етапі розвитку нашого суспільства доцільно розпочати з дослідження еволюції розвитку ідей сексуальної педагогіки в минулому столітті.

На початку ХХ ст. у вітчизняному педагогічному дискурсі під впливом праць З. Фрейда науковці і методисти все ближче підходять до вирішення проблем сексуальної соціалізації дітей і підлітків. Цьому сприяли і феміністичні рухи другої половини ХІХ ст., і поява перших жіночих журналів, і поява шкіл та класів спільного навчання дітей різної статі тощо. Проблематика сексуальної соціалізації дітей найчастіше включалася в контекст статевого питання, що визнавалося актуальним в педагогічній думці багатьма педагогами, хоч далеко не всі знали, як правильно його вирішувати. Звідси й назви педагогічних публікацій: «Пояснення статевого питання (чи як на світі всі народжуються)» (Н. Жарінцева, 1907), «Перевтома і статеве питання в школі» (В. Льїнський, 1908), «Школа і статеве питання» (І. Сімонов, 1909), «Діти і статеве питання» (К. Сидорович, 1909), «Статеве питання в житті дітей» (В. Каннель, 1909) та ін. Велика кількість статей про сексуальну соціалізацію (Н. Жарінцева, М. Лішневська, В. Половцева, Г. Ролледер й ін.) з'являється у багатьох педагогічних журналах початку ХХ ст., що виходили, зрозуміло, російською мовою («Вісник виховання», «Педагогічний вісник» тощо).

Узагальнюючи сексуальний педагогічний дискурс, що склався на початку ХХ ст., можна виокремити кілька вузлових проблем, а саме: *ким, коли і як повинна здійснюватися сексуальна соціалізація підростаючого покоління*. Перше коло питань було пов'язане з обґрунтуванням основних агентів сексуальної соціалізації: сім'я чи школа, батьки чи вчителі; друге – з визначенням віку, з якого повинні починатися сексуальна просвіта та статеве виховання дітей; третє – з розробкою форм і змісту сексуальної соціалізації дітей (принципів, підходів, методів та методик). Основні концепції сексуальної соціалізації, що склалися у вітчизняній педагогіці, відрізнялись за формою і змістом залежно від вибору відповіді на те чи інше питання.

На початку ХХ ст., як і сьогодні, всі цивілізаційні процеси в Україні (тоді більша її частина входила до Російської імперії, а Буковина, Галичина і Закарпаття – Австро-Угорській імперії) проходили під впливом та у взаємодії із Заходом, «цивілізація» сприймалася як європеїзація та вестернізація і викликала прямо протилежні почуття. Одні бачили в цьому прогресивну індивідуалізацію і збагачення життєвого світу, а інші – розклад і деградацію.

Вітчизняні педагоги активно вивчали зарубіжний досвід вирішення статевого питання. Були видані російською мовою праці Дж. Бедля, І. Блоха, О. Вейнінгера, А. Молля, А. Фореля, З. Фройда, С. Штіля та інших вчених, які вплинули на суспільну думку того часу. Відзначалась важливість статевого виховання та сексуальної освіти як запобіжних заходів, покликаних огородити юнацтво від аморальних вчинків, розвивати у юнаків і дівчат почуття соромливості та охайності, зміцнювати їх волю. Поступово питання статевої поведінки починають розглядати як складну соціальну проблему, при цьому сама сексуальність та її прояви все частіше обговорюються поза християнським моральним контекстом.

Незважаючи на різні інтерпретації, сутність сексуальної соціалізації залишалась незмінною – сексуальна освіта. Так, педагог К. Житомирський вважав: «Якщо ми бажаємо, щоб наші діти були чисті й вільні від помилкових (брудних) уявлень, що стосуються любові, шлюбу, дітонародження, материнства, годування, статевої зрілості, то треба дітей учити істині, а не залишати їх наодинці з собою» [6, с. 128]. Моральній складовій питання приділялася мінімальна увага. Розроблялись переважно медичні аспекти: вивчались джерела збудження статевої чуттєвості і заходи попередження її передчасного прояву, статево утримання, попередження і боротьба зі статевими збоченнями.

Дуже популярним було питання про методи первісного ознайомлення дітей з фізіологією статевих стосунків людей. Щоправда, з'являлися праці (наприклад, О. Водовозової), в яких зазначалося, що одним інформуванням проблеми сексуальної соціалізації вирішити неможливо, оскільки знання основ гігієни статі самі собою не забезпечують соціальну статево поведінку. Воно має доповнюватися правильною організацією статевого виховання, спрямованого на формування волі, розвиток добropорядних звичок і почуття обов'язку.

До безсумнівних успіхів вітчизняної психолого-педагогічної думки в її теоретичних розробках проблем сексуальної соціалізації варто віднести певні положення, котрі, навіть за давності років, продовжують залишатися актуальними і нині. Ось найважливіші, на нашу думку, з них:

- сексуальна соціалізація не може бути прерогативою лише або сім'ї, або школи, вона потребує злагодженої і систематичної роботи всіх зацікавлених учасників виховного процесу, включаючи державну владу (В. Канель);
- сексуальна соціалізація повинна бути орієнтована на цілі підготовки молоді до їх майбутніх обов'язків подружжя і батьків (О. Водовозова);
- випереджувальний характер сексуальної освіти (Г. Зоргенфрей);
- сексуальну освіту необхідно здійснювати від раннього віку дітей і робити це поступово, від простого до складного, на прикладах з життя природи, розмежовуючи зміст статевої освіти хлопців і дівчат відповідно до їхніх соціальних функцій (Н. Жарінцева);
- ніколи не треба забігати наперед і давати відповіді на ще не озвучені запитання (В. Половцов);
- доцільним є введення у викладання природознавства статевого питання (Л. Севрук);
- в організації сексуальної соціалізації треба диференціювати біологічну і соціальну статі (Т. Локоть) тощо.

Суттєві зміни в поглядах на проблему врахування статевої диференціації в освітньому процесі відбулись у перші роки становлення радянського режиму. Вона продовжує залишатися у центрі уваги педагогів у зв'язку з проблемою спільного навчання. Науково-педагогічний аналіз дав змогу зробити висновок про два шляхи вирішення вказаної проблеми. Перший – це ліквідація відкритої диференціації за ознакою статі системи народної освіти, яка існувала у дореволюційний час, через запровадження спільного навчання дітей обох статей, створення єдиної трудової школи. Другий – вирішення проблеми врахування статевої диференціації було пов'язане зі спробами окремих педагогів приховано, всередині навчально-виховного процесу враховувати статеві особливості учнів.

У 1920-ті роки проблеми дитячої сексуальності і сексуальної соціалізації активно розроблялись переважно в рамках педології. У працях Є. Аркіна, М. Басова, В. Бехтерева,

К. Веселовської, А. Залкінда, Б. Райкова, М. Серебровської та багатьох інших авторів показана наявність ранніх проявів сексуальності у здорових і хворих дітей, проаналізовані її вікова динаміка і варіації, вивчені відхилення в сексуальній поведінці дітей, сформульовано уявлення про статеve виховання як про сукупність організованих педагогічних впливів на особистість, що розвивається, з метою вироблення свідомої сексуальної поведінки, вказано на необхідність тісного зв'язку статевого виховання з іншими сферами навчально-виховної роботи в школі, розроблені методики сексуальної освіти і статевого виховання в процесі викладання різних навчальних предметів.

Одним з перших сформулював основні ідеї сексуальної соціалізації учнівської молоді педолог А. Залкінд: 1) немає особливого, спеціально організованого статевого виховання, яке вилучене з навчально-виховного процесу, «необхідно добитися, щоб тема статі ніколи не підкреслювалась особливо, ізольовано, щоб у всіх заходах вона виступала як часткова серед інших тем» [7, с. 40]; 2) кожна ланка педагогічного процесу повинна містити елементи статевого виховання; 3) виховання статей має здійснюватися на кожному віковому етапі розвитку; 4) центром статевого виховання повинно бути утвердження здорових, міцних, повноцінних соціальних контактів; 5) зв'язок сім'ї і школи; 6) індивідуальний підхід; 7) головне в сексуальній соціалізації – відвернути думку молоді від неспокою статі і спрямовувати її до вічно живих конкретних ідеалів. «Метою наполегливої боротьби повинно бути втілення в життя принципів аболіціонізму, тобто повного статевого утримання до настання фізичної і соціальної зрілості (аболіціонізм)» [7, с. 42]; 8) всі види людської творчості є не що інше, як сублімована сексуальність.

У розробці педологами проблеми сексуальної соціалізації можна виокремити певні напрямки. Представники соціально-педагогічного напрямку (Д. Азбукін, О. Залужний, С. Моложавий, І. Соколянський) вважали основним завданням виховних зусиль ослаблення статевого потягу. Представники психоаналітичного напрямку (М. Рубінштейн й ін.) пропонували створення сприятливих умов, за яких статеve почуття дитини не придушувалось би, а сублімувалось завдяки цим умовам. Представники медично-гігієнічного напрямку (В. Бехтерев й ін.) на перший план висували фізіологічну складову статевого стосунків. Представники антропологічного напрямку (А. Бернштейн, А. Віреніус, І. Мечніков) підходили до вирішення питання з позиції людинознавства, вбачаючи основну причину відхилень у статевої поведінці у невідповідності природи людини і культурних установок в суспільстві, а саме: у невідповідності між періодом статевого дозрівання (12–15 років) і віком вступу у шлюб, відсунутим на ціле десятиліття.

Культурно-історичну теорію розвитку особистості, що визнає примат соціального над натурально-біологічним у психічному розвитку людини, обґрунтував Л. Виготський. У «Педології підлітка» вчений відзначив, що «немає особливого спеціального статевого виховання, відірваного від звичайної навчально-виховної роботи» [5, с. 138]. Він вважав, що підлітковий період є найбільш сенситивним для статевого виховання, оскільки в структурі особистості підлітка немає нічого стійкого, непорушного, кінцевого. Головне завдання сексуальної соціалізації, на думку Л. Виготського, – перемогти сліпоту статевого інстинкту, олюднити, ввести його у загальну сферу свідомості, навчити людину любити.

До кінця 1920-х років тотальна ідеологізація радянського суспільства повністю негативно позначилась на сексуальній соціалізації учнівської молоді. Окремі педологи розглядали статеve життя як перешкоду на шляху будівництва «нового соціалістичного суспільства», бо начебто індивідуальні любовні почуття відривають юнаків і дівчат від цілей комунізму. Офіційною точкою зору з питань сексуальної соціалізації стала вульгарно-соціологічна позиція, котра декларувала, що статеve має в усьому підпорядковуватися класовому. Стосовно власне педагогіки і школи, то вже з 1930 р. проблеми статевого виховання й освіти, статево-ролевої соціалізації відходять на периферію, стають непотрібними, навіть небезпечними, а згодом і взагалі забороненими. В країні «змінюється педагогічна парадигма: з досить вільного й ліберального пошуку методологічних засад педагогічної науки на жорстке прив'язування до ідеології марксизму-ленінізму» [9, с. 174].

Після ліквідації педології в СРСР у 1936 р. дослідження, зокрема з питань статевої соціалізації і статевого дозрівання дітей, були заборонені, опитування з питань сексуальної політики не здійснювалися, статева освіта припинена. Появилась нова радянська педагогіка як наука про «комуністичне виховання підростаючого покоління». Поступово в країні

складалася ситуація, яку А. Петровський назвав «священницькою десексуалізацією». За умов тоталітарного режиму педагоги бачили своє завдання в тому, щоб «заборонити», «викорінити» кохання в школі чи просто не помічати його.

Проблеми сексуальної педагогіки вивчалися багатьма українськими педагогами довоєнного періоду. Так, Г. Ващенко, розкриваючи сутність традицій народу, акцентував увагу на українському побуті з його вірністю в коханні, статевою розбірливістю і здоровим сімейним життям. Аналізуючи історію становлення виховного ідеалу в українців, педагог розглядав проблему статевої моралі і здорового побуту. При цьому він особливу увагу звертав на формування досвіду нестатевої любові. «У юнацтва, – писав він, – треба виховувати моральну чистоту, свідомість дівочої чи юнацької честі, стриманість, підкорення статеви́х почувань принципам моралі» [3, с. 132].

Цінний внесок у розробку проблем статевого розвитку і сексуального виховання дітей і підлітків вніс П. Блонський. Його праця «Нариси дитячої сексуальності» (1935) стала, з одного боку, узагальненням ідей і положень вітчизняної сексуальної педагогіки, а з другого – виразом радянської педагогіки. Оцінюючи стан морально-статевого виховання в радянській школі 1930-х років, він відзначав, що по суті ніякої сексуальної соціалізації в країні немає. Педагог звернув увагу на два існуючі підходи і показав, що перший з них, медичний, пропонує обмежуватися повідомленням знань біологічного і гігієнічного характеру, тоді як другий, педагогічний, намагається надати сексуальності ідеальний характер.

П. Блонський постійно вказував, що до настання статевого дозрівання підлітки мають бути підготовлені, адже неучтво в майбутньому може стати перешкодою в їхньому повноцінному статево́му розвитку. Він переконував, що сексуальна педагогіка повинна не стільки інформувати, скільки виховувати, а оскільки людське сексуальне життя має багатий соціальний зміст, то і стате́ве життя повинно бути передовсім суспільно-моральним [1]. При цьому вчений вважав, що головне в справі сексуальної соціалізації – правильна організація навчальної і позашкільної діяльності дитини.

Основними засобами статевого виховання П. Блонський називав: усунення всього, що подразнює нервові центри (тертя, свербіж, теплові подразники, сексуально збуджуючі картини, порнографія); розвиток моторного контролю (спорт, фізична праця); розвиток соціального контролю (громадська думка, розвиток співчуття і поваги до іншої статі); розвиток розсудливого контролю (ідеологія статевої стриманості, статева гігієна); сублімація, концентрація уваги на інтелектуальній, суспільній чи технічній праці; боротьба зі шкідливими звичками [2].

Метою сексуальної соціалізації, на думку А. Макаренка, є виховати дітей так, аби вони ставилися до кохання як до серйозного і глибокого почуття, щоб свою насолоду, кохання і щастя реалізували в сім'ї. Педагог зазначав: «Стате́ве виховання не може бути вихованням фізіології. Стате́вий акт не може бути відособлений від усіх досягнень людської культури, від умов життя соціальної людини, від гуманітарного шляху історії, від перемог естетики» [8, т. 5, с. 218].

А. Макаренко справедливо стверджував, що «питання про стате́ве виховання стає важким лише тоді, коли його розглядають окремо і коли йому надають надто великого значення» [8, т. 4, с. 406]. Правильне стате́ве виховання дітей, на думку педагога, досягається на кожному кроці, якщо в сім'ї добре організоване життя, якщо склалися правильні стосунки між юнаками і дівчатами. Сили «любовної» любові можуть бути знайдені, вважав А. Макаренко, тільки в досвіді нестатевої людської симпатії. «Молодий чоловік ніколи не буде кохати свою наречену і дружину, якщо він не любив своїх батьків, товаришів, друзів. І чим ширша сфера цієї нестатевої любові, тим благороднішою буде любов стате́ва», – писав педагог [8, т. 5, с. 172].

Велику увагу А. Макаренко приділяв проведенню в школі серйозних бесід (з хлопцями і дівчатами окремо) з питань статевої гігієни, а в старшому віці – з проблем небезпеки венеричних захворювань. Такі бесіди повинні торкатися «статевої моралі», а приводом для них мають бути: цинічні розмови, підвищений інтерес до чужих сімейних справ, підозріле і не зовсім пристойне ставлення до любовних пар, легковажна дружба хлопців з дівчатами, неповага до жінки, надмірне захоплення вбранням, раннє кокетство, інтерес до книг, які відкрито зображають стате́ві стосунки, тощо.

Аналізуючи досягнення керованих ним навчальних закладів у питаннях сексуальної соціалізації, А. Макаренко писав:

«1. Ми утримуємося на лінії морального впливу, не перейшовши на лінію зовнішнього придушення.

2. Ми не допустили в комуні скільки-небудь помітної розпусти і безладних статевих контактів, локалізувавши статевий потяг у межах окремої пари і поєднавши його з основами дружби.

3. Ми сильно скоротили кількість пар і майже призупинили утворення нових.

4. Ми зробили обов'язковим положення, що кохання завершується шлюбом. Це надавало питанням кохання засади відповідальності і значно збільшило кількість гальмуючих стимулів» [8, т. 1, с. 202].

Повоєнний період характеризується суттєвим підвищенням інтересу до моральних аспектів взаємин статей. У дослідженнях Л. Верб, В. Карпікова, Е. Костяшкіна й інших науковців загалом стверджується, що моральний аспект статевого виховання включає в себе встановлення гуманних, колективістських взаємин чоловіків і жінок у широкій сфері соціального життя. «Серцевиною статевого виховання, – пише Л. Верб, – є моральний аспект, оскільки йдеться передовсім про формування культури міжособистісних стосунків» [4, с. 78].

У численних працях В. Сухомлинського присутні ідеї та практичні рекомендації щодо виховання статей, які ґрунтуються на неупередженому ставленні до особи та повазі до неї незалежно від статевої належності. Цінними є ідеї педагога про необхідність готувати юнаків і дівчат в системі стосунків «чоловік – жінка»: «благородство у взаєминах між хлопцем і дівчиною, чоловіком і жінкою – це дерево, яке зеленіє тоді, коли його краса живиться глибоким корінням людської гідності, честі, поваги до людей і до самого себе, непримиренності до зла, бруду, приниження людської гідності» [10, т. 3, с. 313].

Видатний український педагог закликав так організувати діяльність учнівського колективу, щоб не було «спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності». Неодноразово він повторював: «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчули: ми – слабші, наша доля – підкорятися» [10, т. 1, с. 574]. Закликаючи до чуйності і тактовності, В. Сухомлинський вважав неприпустимим для вихователя пояснювати ті чи інші позитивні або негативні риси дитини приналежністю до тієї чи іншої статі, тим більше протиставляти дівчат хлопцям і навпаки.

Вже після смерті В. Сухомлинського, у 1983 р., вийшов збірник його праць під назвою «Книга про кохання», де комплексно представлено авторське бачення проблеми кохання [11]. «Кохання і моральний прогрес людини», «Єдність духовно-психологічних і морально-естетичних стосунків чоловіка і жінки», «Жіночність і кохання», «Моральна гідність жінки» – ці й інші розділи книги дають можливість усвідомити шляхи підготовки молодого людини до кохання, її прагнення до особистого щастя.

Із запровадженням у вітчизняну школу навчального курсу «Етика і психологія сімейного життя» в 1983 р. появилася надія на підготовку молоді до сімейного життя і правильних міжстатевих стосунків. Але непродуманий зміст навчального предмета, його методична невідповідність і відірваність від інших ланок сексуальної соціалізації учнівської молоді, відсутність державної підтримки, декларативний, абстрагований характер проголошення сексуально-сімейних цінностей, низький рівень викладання, непрофесійність у роботі вчителів, їх закомплексованість й удаване святенництво, несприйняття предмета освітянськими чиновниками, вчителями і батьками – все це призвело до того, що проблеми сексуальної соціалізації, формування у дітей і підлітків здорового ставлення до питань статі, сексуальності і взаємин статей, планування сім'ї та засобів запобігання вагітності залишилися поза межами цього курсу. Загалом радянська педагогіка із завданнями сексуальної соціалізації, як і дошлюбної підготовки молоді не впоралась. Педагогізація сексуальності провалилася.

З початком перебудови й особливо коли радянський режим упав і почалася новітня історія Української держави, сексуальний дискурс почав відроджуватися. Лібералізація українського суспільства в питаннях статевої моралі пройшла кілька етапів:

1. З початком гласності (1985 р.) поступово знімається табу із сексуальної тематики, про секс починають писати, видаються і поширюються твори З. Фрейда, Е. Фромма й інших мислителів. Продаються посібники з сексу з непоганими ілюстраціями, які, однак, багатьох шокували.

2. Другий етап сексуальної лібералізації суспільства настав із проголошенням України незалежною державою в 1991 р. У містах масово почали продавати еротично-порнографічні видання, різноманітні плакати, що рекламували вільність кохання, відкривати спеціальні

магазини для торгівлі предметами сексу. Газети замайорили рекламою еротичних клубів. Масово продукувалися відеокасети з еротичними і порнографічними фільмами.

3. З настанням XXI ст. розпочався наступний етап сексуальної свободи. Спостерігається ще більша комерціалізація сексу. Еротичні фільми заповнили більшість телевізійних каналів. З'явилося кабельне телебачення, де транслюються спеціальні нічні передачі.

Разом з тим ставлення до сексуальної соціалізації учнівської молоді в Україні було і нині є суперечливим. Вона до сьогодні має декларативний характер, з офіційних трибун лунають слова про необхідність такого виховання, а реально проблема віддана на відкуп аматорам та ентузіастам (без економічних і фінансових субсидій, організаційної та матеріальної допомоги тощо), за своїм змістом залишається морально-етичною і не зачіпає питань розвитку репродуктивної системи людини, її сексуальності, тобто є, з позиції нинішньої термінології, гендерною.

Сексуальна революція в Україні, на відміну від західних країн, відбувалася в умовах медичної та сексуальної неосвіченості не тільки підлітків, а й дорослих, нерозвиненості служб планування сім'ї, відсутності підліткової гінекологічної служби, стала радше революцією інформаційною, ніж за сутністю. Організованою сексуальною соціалізацією підлітків не займається практично ніхто, бо вона начебто неминуче потягне за собою психічні і сексуальні відхилення. Сексуальна безграмотність в нашому суспільстві провокує безвідповідальну і небезпечну сексуальну поведінку. Як висловився хтось з відомих, сексуальна поведінка підлітків відповідає XXI ст., а їх сексуальна свідомість і знання залишаються на рівні середини XX ст.

Становлення незалежної України засвідчило, що, не зважаючи на попередні репресії і соціальну ізоляцію від Заходу, основні тенденції динаміки сексуальної поведінки тут, як і століття тому, ті ж, що й там: більш раннє сексуальне дозрівання і пробудження еротичних почуттів у підлітків; зниження віку сексуального дебюту; соціальне та моральне прийняття дошлюбної сексуальності і співжиття; емансипація сексуальної мотивації від матримоніальної; зростання кількості розлучень, дошлюбних і позашлюбних зачаття і народжень; підвищення інтересу до еротики, підвищення сексуальної активності; звуження сфери забороненого в культурі й зростання суспільного інтересу до еротики; зростання терпимості стосовно девіантних форм сексуальності, особливо гомосексуалізму; еротизація, сексуалізація, порнографізація засобів масової інформації тощо.

Сучасний світ увійшов в нову цивілізацію – цивілізацію еросу, для якої характерна глобальна еротизація. Невипадково останнім часом активізувалися дослідження не лише фізіологічних, медичних, гендерних проблем сексуальності, а й психологічних і педагогічних основ сексуального становлення особистості.

Проблеми сексуальної соціалізації учнівської молоді відображені в дисертаційних і монографічних дослідженнях українських педагогів. Останні вивчали такі аспекти зазначеної проблеми: теоретичні основи сексуальної соціалізації (І. Петрище, Л. Слинко); статеve виховання в сім'ї (Т. Говорун, Г. Дейнега, О. Шарган); формування правильних міжстатевих стосунків у шкільному колективі (М. Боришевський, В. Вечер, І. Мезеря, В. Поплужний, В. Черній); особливості статеворолевого самовизначення дівчат і юнаків (В. Васютинський, О. Кікінежді, Ю. Тарнавський, Т. Титаренко); гігієнічні питання статевого виховання (І. Юнда); формування культури інтимних почуттів (Т. Гурлева, Л. Кульчицька, Л. Мороз); підготовка вчителя до статевого виховання учнів (В. Бойко, О. Главацька, О. Рибалко). Проблемними зонами сучасної сексуальної педагогіки стали понятійний апарат, віковий параметр, провідна соціальна інституція, змістовий і методичний параметри.

Євросоюз вступає в епоху єдиних соціальних стандартів. Сексуальна соціалізація на початку XXI ст. відбувається в усіх країнах, насамперед у тих, що підписали «Європейську соціальну хартію». Враховуючи це, можна впевнено говорити про перспективи розвитку нового напрямку педагогіки, а саме сексуальної педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блонский П. П. Отношения между полами / П. П. Блонский // Избранные педагогические произведения. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 521–524.
2. Блонский П. П. Очерки детской сексуальности / П. П. Блонский // Избранные педагогические и психологические произведения. Т. 1. – М.: Педагогика, 1979. – С. 202–277.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. Т. 1: Підручник для педагогів, молоді і батьків. – 3-є вид. / Г. І. Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.

4. Верб Л. Я. Половое воспитание старшекласников как морально-педагогическая проблема: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. Я. Верб. – Л., 1972. – 161 с.
5. Выготский Л. С. Педология подростка / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во БЗО при педфаке 2-го МГУ, 1929. – 191 с.
6. Житомирский К. Г. Эмансипация педагогики. Педагогические статьи, главы из книги «Молох XX века (Правописание)» / К. Г. Житомирский. – М.: Янус-К, 2002. – 280 с.
7. Залкинд А. Б. Половое воспитание. – 2-е изд. / А. Б. Залкинд. – М.: Работник просвещения, 1930. – 337 с.
8. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8 томах / А. С. Макаренко. – М.: Педагогика, 1985.
9. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976.
11. Сухомлинский В. А. Книга о любви / В. А. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 1983. – 191 с.

REFERENCES

1. Blonskii P. P. Otnosheniia mezhdru polamy` / P. P. Blonskiy // Izbrannyye pedahohichieskie proizvedeniia. – М.: Nzd-vo APN RSFSR, 1961. – S. 521–524.
2. Blonskii P. P. Ocherki detskoі seksualnosti / P. P. Blonskii // Izbrannyye pedahohichieskie i psikhohohichieskie proizvedieniia. T. 1. – М.: Pedahohika, 1979. – S. 202–277.
3. Vashchenko G. Vukhovnyi ideal. T. 1: Pidruchnyk dlia pedahohiv, molodi i batkiv. – 3-ie vyd. / G. I. Vashchenko. – Poltava: Poltavskiy visnyk, 1994. – 191 s.
4. Verb L. Ya. Polovoe vospitaniie starsheklassnikov kak moralno-pedahohichieskaia problema: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / L. Ya. Verb. – L., 1972. – 161 s.
5. Vyhotskii L. S. Pedolohiia podrostka / L. S. Vyhotskii. – М.: Izd-vo BZO pri pedfakе 2-go MGU, 1929. – 191 s.
6. Zhitomirskii K. G. Emansipatsiia pedahohiki. Pedahohichieskie stati, hlavy iz knihi «Molox XX veka (Pravopisanie)» / K. G. Zhitomirskii. – М.: Yanus-K, 2002. – 280 s.
7. Zalkind A. B. Polovoe vospitaniie. – 2-e izd. / A. B. Zalkind. – М.: Rabotnik prosveshcheniia, 1930. – 337 s.
8. Makarenko A. S. Pedahohichieskie sochineniia: v 8 tomakh / A. S. Makarenko. – М.: Pedahohika, 1985.
9. Sukhomlinska O. V. Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem / O. V. Sukhomlinska. – К.: A.P.N., 2003. – 68 s.
10. Sukhomlinskii V. O. Vybrani tvory: v piat tomakh / V. O. Sukhomlinskii. – К.: Rad. shkola, 1976.
11. Suxomlinskii V. A. Knyha o liubvi / V. A. Suxomlinskii. – М.: Molodaia hvardiia, 1983. – 191 s.

Стаття надійшла в редакцію 22.08.2017 р

УДК 377.8.091.3(477.44)"19"(091)

DOI: 10:25128/2415-3605.17.3. 2

ТЕТЯНА ЗУЗЯК

zuzyak@ukr.net

кандидат мистецтвознавства, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, вул. Острозького, 32

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У ВІННИЦЬКІЙ УЧИТЕЛЬСЬКІЙ СЕМІНАРІЇ

На основі архівних джерел розкрито історію становлення діяльності Вінницької чоловічої вчительської семінарії на початку ХХ століття. Охарактеризовано навчальні плани та програми цього навчального закладу, зокрема програму курсу «Педагогіка». Розглянуті процес формування професійних умінь і навичок у семінарії. Відзначено особливості проведення практичних занять з учнями, що сприяли розвитку у семінаристів педагогічних навичок у викладанні і вихованні учнів початкової школи. Охарактеризовано теми письмових творів з мови, та літератури, метою яких було навчити вихованців послідовній та зв'язній розповіді, вправного описування та логічно правильного розмірковування. Показано, що разом з теоретичним навчанням і належним викладанням у Вінницькій чоловічій учительській семінарії особливе значення для формування умінь і навичок мала практична робота учнів у зразковому училищі. Доведено, що вихованці вчительської семінарії були найбільш підготовленими до ведення занять в початкових школах, добре знали програми і підручники та були достатньо